

מבט על, גיליון 1037, 21 במרץ 2018

דוקטרינת בגין - לקחי אוסיראק ודיר א-זור

עמוס ידלין

ראש הממשלה מנחם בגין ניסח את הדוקטרינה הלא-פורמלית הנקראת על שמו, שעיקרה לא לאפשר למדינות עוינות לישראל והקוראות להשמדתה לפתח יכולות המכוונות לפיתוח נשק גרעיני שיופעל נגדה. עם זאת, התקיפות שביצעה ישראל נגד הכורים בעיראק (1981) ובסוריה (2007) אינן מצביעות בהכרח על דוקטרינה שלעולם תהיה תקפה. אויבי ישראל למדו את לקחייהן של תקיפות אלה והם מציבים כיום אתגרים קשים יותר בפני תקיפה. לכן, קברניטי מדינת ישראל בהווה בעתיד לא יהיו פטורים מניתוח מעמיק של יעדים וסיכונים אסטרטגיים בכל הקשר עתידי של תוכנית פיתוח והצטיידות של מדינות אויב בנשק גרעיני.

ההחלטה על אודות תקיפת כור גרעיני במדינת אויב היא מהקשות ביותר שעומדות בפני מנהיג ישראלי. ראש הממשלה מנחם בגין ניסח את הדוקטרינה הלא-פורמלית הנקראת על שמו "דוקטרינת בגין", שעיקרה לא לאפשר למדינות עוינות לישראל והקוראות להשמדתה לפתח יכולות המכוונות לפיתוח נשק גרעיני שיופעל נגדה.

נגד החלטה לתקוף כור גרעיני במדינת אויב עומדים נימוקים כבדי משקל:

- סיכונים מבצעיים - הכורים הם בדרך כלל מטרות איכות מוגנות היטב, וביצוע התקיפה כרוך בסיכון של אבדות ובאפשרות ואי-הצלחה ההופכת למבוכה אסטרטגית וכרוכה בעלויות אסטרטגיות ומדיניות (למשל, תקיפת הכור בעיראק ב-1981, הייתה סמוכה בזמן למבצע האמריקאי ב-1980, שנועד לשחרר בני ערובה אמריקאים הנצורים בשגרירות ארצות הברית בטהרן, וכשל תוך תשלום מחירים יקרים בחיי אדם, ציוד ואובדן יוקרה).
- סיכונים מדיניים – הקהילה הבינלאומית מתנגדת לתקיפות מנע ורואה בהן תוקפנות ולא מהלך של הגנה עצמית. על כן, בתגובה לתקיפה יתכנו עיצומים וצעדי ענישה בינלאומיים, שמחירם האסטרטגי גבוה.
- סיכון בהתדרדרות למלחמה - תגובת האויב יכולה להיות רחבת היקף וכואבת – מירי טילים ותקיפת מטרות איכות בישראל, עד מלחמה כוללת, בפרט אם קיים גבול משותף.
- עם הזמן אפשר שיעלו פתרונות רדיקליים פחות מתקיפה. קיימת אפשרות שהמשטר העוין (לישראל) יתחלף, או שהמעצמות תידרשנה לאתגר של עצירת תוכנית גרעין במדינה סוררת, כפי שהיה במקרה תכנית הגרעין הלוברית. יוזכר שראש הממשלה אהוד אולמרט ביקש ב-2007 מנשיא ארצות הברית ג'ורג' בוש לתקוף את הכור בסוריה, אך בקשתו זו נדחתה.
- תקיפת כור גרעיני אפשרית רק לפני היותו "חם" – כלומר, ניתן לפגוע בו רק בתחילת הפרויקט, בטרם פותחה יכולת מבצעית. וזו הדילמה: בשלב מוקדם הלגיטימציה לתקיפה נמוכה, אך דחיית ההחלטה לתקוף עלולה לבטל סופית את היכולת לפגוע בכור.

• טכנית והנדסית, הרס כור יכול לדחות רק בשנים בודדות את "רוע הגזרה" מול משטר הנחוש לרכוש יכולות גרעיניות, ולפעמים, עצם ביצוע התקיפה תייצר מוטיבציה להאיץ דווקא את ההצטיידות בנשק גרעיני.

לכן, אין זה מפתיע שלפני שהחליטה ממשלת ישראל לתקוף כורים גרעיניים, ב-1981 בעיראק וב-2007 בסוריה, התנהלו דיונים מעמיקים ואף התגלעו חילוקי דעות בדרגים המדיני והצבאי כאחד, לגבי התבונה שבעצם המהלך.

ואולם, בראיה היסטורית עד רגע זה, צדקו מי שהעריכו את הסיכונים שפורטו לעיל כפחותים, לעומת הסכנה הגלומה בהימצאות נשק גרעיני בידי שליטים אבסולוטיים, אויבים מוצהרים של ישראל, הקוראים להשמדתה. סדאם חוסיין ובשאר אל אסד, שלא היססו להשתמש בנשק כימי נגד בני עמם, היו יכולים להוות אויב מסוכן ביותר אם היו חמושים בנשק גרעיני. המדינה האסלאמית, ארגון טרור חסר מעצורים, שהשתלט על חלקים גדולים בסוריה ועיראק (כולל שליטה פיסית באתר הכור הסורי בדיר א-זור) היה יכול להשיג גישה לחומר בקיע בוודאות ואולי אף לנשק גרעיני אם הכור לא היה מושמד בתקיפה ישראלית ב-2007 – התפתחות שהייתה חושפת את העולם לסיכונים חסרי תקדים.

למרות מורכבותן המבצעית, שתי התקיפות שביצעה ישראל נגד הכורים הנבנים בעיראק ובסוריה, השיגו הרס מוחלט של הכורים הגרעיניים ובוצעו ללא אבדות. יודגש שמשירת התקיפה נגד הכור בעיראק הייתה מסובכת מבצעית בהרבה מזו שבסוריה, משום שבוצעה מול מערך הגנה אווירית צפוף, שנמצא בכוננות גבוהה, וכן נערכה ללא יכולת תדלוק אווירי או יכולות שימוש בנשק מדויק. לעומת זאת, האתגר בסוריה ב-2007 לא נבע מעצם היכולת לבצע, אלא מהשאיפה למנוע מלחמה בעקבות התקיפה. ב-1981 לא הייתה עיראק יכולה לצאת למלחמה עם ישראל – בין שתי המדינות אין גבול משותף, לעיראק לא היו טילים בעלי טווח המגיע עד לישראל, ובאותה העת התנהלה מלחמה כוללת בין עיראק לאיראן. בניגוד לנסיבות אלה, ב-2007 הייתה מוכנה סוריה למלחמה בישראל מתוך גבול משותף בין המדינות. ברשותה היו אז יכולות טיליות, ובנוסף אמצעי לחימה כימיים. באותה העת אף שאב המשטר בדמשק ביטחון עצמי ממה שנתפס כהישגים לחיזבאללה במלחמה נגד ישראל, במהלך מלחמת לבנון השנייה (קיץ 2006).

תגובות האויב בשני המקרים היו מינימליות ולא הובילו למלחמה. ירי טילי הסקאד העיראקי על ישראל ב-1991 – כעשור לאחר התקיפה – נתפס כתגובה לה, אך על רקע מלחמת המפרץ באותה העת, נראה שהיה מתרחש בכל מקרה בניסיון לפרק את הקואליציה האמריקאית-ערבית נגד עיראק. במקרה הסורי, מלחמה בעקבות התקיפה הייתה אפשרות ריאלית יותר, אך היא נמנעה בזכות האסטרטגיה הנבונה שנקטה ישראל של אי-לקיחת אחריות. הימנעות זו אפשרה לבשאר אל-אסד "מרחב הכחשה", וחסך ממנו כורח להגיב צבאית לתקיפה, ואפילו למחות נגדה. חשוב לדעת שב-1981, למרות שהייתה החלטה דומה לא לקחת אחריות, ראש הממשלה מנחם בגין בחר, כנראה בגלל הבחירות הקרבות, לקחת אחריות על התקיפה ישראלית.

תגובת העולם לתקיפה הישראלית את הכור בעיראק כללה גינוי וסנקציות, אך משכן היה קצר. לעומת זאת ב-2007, בעקבות התקיפה בסוריה, התגובה הייתה אוהדת, וזאת משום שמי שסיפק את הכור הייתה מדינה סוררת כצפון קוריאה ומשום ההסתרה של הפרייקט מהסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) ולאור העובדה שישראל עדכנה את בעלות בריתה

העיקריות לפני הפעולה ואת המדינות החשובות לה אחרי הפעולה, ובפרט משום שישראל לא לקחה אחריות על הפעולה.

חשוב מכל: ההיסטוריה הוכיחה שהדחייה המעשית בפועל, לאור ההתפתחויות אחרי התקיפה, השיגו תקופת דחייה בתוכניות הגרעין של עיראק וסוריה הארוכות משמעותית מכל חישובי ה"דחייה התיאורטית/הנדסית". למרות המוטיבציה העיראקית והסורית לשקם את תוכניות הגרעין שלהן, השיקום נדחה, בין היתר על שום התרחשויות שהסיטו מתוכניות הגרעין קשב ומשאבים ושינו לחלוטין את מאזן השיקולים של המשטרים המדוברים. מלחמת המפרץ השנייה ומלחמת האזרחים בסוריה דחו למעשה את חידוש תוכניות הגרעין של עיראק וסוריה בעשרות שנים.

עם זאת, שני המקרים אינם מצביעים בהכרח על דוקטרינה שלעולם תהיה תקפה. אויבי ישראל למדו את לקחייהן של תקיפות הכורים בעיראק ובסוריה, והם מציבים אתגרים קשים יותר – מבצעית ומדינית. תוכניות הגרעין הלובית והאיראנית התבססו על מערכי העשרה בצנטריפוגות, הניתנים להסתרה ומיגון באופן יעיל מכורים גרעיניים הפגיעים יותר. ההגנה על תוכניות הגרעין, בדגש על הגנה אווירית, יעלה משמעותית את יכולת גביית המחיר מישראל. קברניטי מדינת ישראל בהווה בעתיד לא יהיו פטורים מניתוח מעמיק של יעדים וסיכונים אסטרטגיים בכל הקשר עתידי של תוכנית פיתוח והצטיידות של מדינות אויב בנשק גרעיני.